

In memoriam

BETH DE GEER

För oss alla i Upplands fornminnesförenings styrelse var det smärtsamt att på vårt första höstsammanträde 1968 se friherrinnan Beth de Geers stol stå tom. De senaste åren led hon av svår ohälsa, men det fick inte hindra henne, som dock uppnått den respektabla åldern av 77 år, att på det mest engagerade sätt delta i våra styrelsemöten. Jag vågar uttala det starka ordet att Beth de Geer älskade Upplands fornminnesförening.

Oförglömlig var den stund någon gång vid mitten av 1920-talet då jag för första gången lärde känna Beth de Geer. Hon stod då tillsammans med sin make bruksägaren friherre Louis de Geer på Leufstas trappa och tog emot Upplands fornminnesförening på dess vårutflykt. Sedan dess har fornminnesföreningen haft förmå-

nen att få ha kontakt med friherreparet på Leufsta, sedermera Väsby. Baron Louis de Geer var under många år medlem av styrelsen för Upplandsmuseet i dess tidigare form och efter hans bortgång fortsattes kontakten med friherrinnan de Geers ledamotskap av fornminnesföreningens styrelse.

Friherrinnan Beth de Geer kände starkt ansvaret för de gamla uppländska brukstraditionerna. Gästfrihet, generositet är två begrepp, som här kommer starkt i förgrunden. Jag är övertygad om att mina kollegor från de nordiska grannländerna sent glömmer den mottagning Skandinaviska museimannaförbundet vid dess kongress i Sverige på 1950-talet bjöds på Leufsta under gästfrihetens och generositetens högsta former.

CARL BECK-FRIIS

Bruksägaren friherre Carl Beck-Friis, Harg, som 82 år gammal avlidit 1969, kom att betyda mycket för Upplands fornminnesförening under den tid han på 1920- och 1930-talen var medlem

av föreningens styrelse. Den var under detta skede som fornminnesföreningen sökte bygga upp sin ekonomi för att kunna anställa tjänsteman på heltid. Den lotterimedelsfond, som föreningen tilldelats, var visserligen en god grund härför, men helt nödvändigt var att av olika myndigheter inom provinsens område erhålla fortlöpande årliga anslag. Det var från inte mindre än fyra anslagsbeviljande myndigheter, som dylika årsanslag under några år utgick: från Uppsala stad, från Uppsala läns landsting, från Stockholms läns landsting och från Västmanlands läns landsting. Av dessa föll det sistnämnda snart ifrån, varför det gällde att få förstärkning från de övriga. Det var då ledamoten av Stockholms läns landsting baron Carl Beck-Friis på ett framgångsrikt sätt i landstinget förde Upplands fornminnesförenings talan. Min företrädare på sekreterarposten i fornminnesföreningen förste bibliotekarien fil. dr Oskar Lundberg vittnade mer än en gång om det stöd Upplands fornminnesförening under brydsamma organisationsår hade i baron Carl Beck-Friis på Harg.

HERMAN FLODKVIST

Professor em. vid Kungl. Lantbrukshögskolan, tillika dess förutvarande rektor, Herman Flodkvist gick 93-årig ur tiden i juli 1968. Sällan har en medborgare varit mera pietetsfull mot kulturarvet än Herman Flodkvist. Alla åtgärder han företog, det må ha varit arbeten som knöt an till hans lärostol i jordens dränering eller omdispositioner av lokaler vid den högskola, vars öden han länge ledde, var mycket noga igenomtänkta ur natur- och kulturvårdssynpunkt. Herman Flodkvist beaktade ständigt det allmännas önskan i miljövårdsfrågor. Omutlig självvrannsakan och önskan att icke på minsta vis kränka någon eller något i det han företog sig utgjorde Herman Flodkvists sanna personliga adelsmärke.

Herman Flodkvists stora kulturvårdande och naturvårdande intresse var att genom fridlysning bevara de delar av de s. k. Kungsängarna söder om Uppsala, som uppbar den märkliga kungsängs-

liljan, *Frittilaria meleagris*. De aktuella ängsmarkerna stod i nära relation till Kungl. Lantbrukshögskolan vid Ultuna.

Herman Flodkvists födelsebygd var Almunge. Hela sin långa levnad höll han sin hembygd högt i ära.

ERLAND HJÄRNE

Professor em. Erland Hjärne, född i Uppsala 1887 och död i april 1969, innehade i många år den ena lärostolen i historia vid Uppsala universitet. Han hyste varm känsla för Uppsala och Uppland, en känsla, som hade en av sina grunder i att han tidigt kommit i kontakt med hemstadens och hemprovinsens historiska problem. De ålderdomliga politiska territorierna, de tidigmedeltida folklanden och deras underområden, hundarena, kom Erland Hjärnes historiska forskningsinriktning mycket nära. Dels satte han som sitt mål att tolka innebörden i begreppet »hundare» (senare benämnt »härad»), dels sökte han precisera vilka åtta hundaren, som skapat åttahundareslandet Attundaland, vilka tio hundaren som skapat Tiundaland och, kanske framförallt, hur det mycket märkliga tredje folklandet Fjädrundaland tidigast haft för sammansättning. Kännedomen om de arkaiska uppländska folklanden jämte kustterritorierna, »roden», är helt grundläggande för forståelsen av landskapet Upplands bildande som en lagsaga under en lagman vid åren kring 1290. Allom bekant är att vår provins Uppland fick egen lag vid nyssnämnda tid med kunglig stadfästelse 1296.

Den som skriver dessa minnesrader över en av våra främsta medeltidshistoriker och rättshistoriker vet genom mångårigt forskningsarbete med problemen kring Sveriges kristianisering vilken betydelse Erland Hjärnes grundforskning har.

ROBIN FÅHRÆUS

Någon gång vid mitten av 1920-talet torde det ha varit som medicine professorn vid Uppsala universitet Robin Fåhræus av någon anledning kom att göra en rundvandring i Uppsala slotts inre.

Det yttre hade alltid imponerat på honom och han kunde aldrig upphöra att fascineras av det röda, högt på åsens krön belägna gamla vasaslottet. Nu gällde det det inre, om det på något sätt motsvarade det yttre.

Hur det nu bar sig till stod Robin Fåhræus snart inne i en stor väldig sal, helt oinredd, omsluten av höga kala väggar, där putsen på stora ytor fallit av, men där det hela salen övertäckande väldiga bjälktaket ännu föreföll helt orört av tiden. Något riktigt golv fanns knappast. Besökaren fick hoppa på de spridda plankor som erbjöds. Ett större antal lådor stod uppstaplade i ett hörn. Det var keramikskärvor från prof. Axel W. Perssons grävningar i Grekland.

Den besökande professorn med den skarpa blicken och med det estetiska sinnet, definitivt inställd för historiska byggnadsverk, stod helt häpen. Detta var ju någonting som Uppsala behövde — en pompös festsal! I detta ögonblick föddes Rikssalen på Uppsala slott, den storartade festsal, som efter olika avgörande krafters mobilisering stod färdig att i förnyat och färdigt skick invigas i samband med Gustav II Adolfs-minnets högtidlighållande 5 nov. 1932. Uppsala stad, Uppsala universitet och Uppsala studentkår hade äntligen fått sitt stora länge efterlängtade festivitetsrum.

I en minnesruna i årsboken Uppland över Robin Fåhræus, den framstående medicinske och medicinhistoriske forskaren, som 80-årig avlidit, må det erinras om att han på mödernet var en son av Upplands slättbygd. Hans mor, skådespelerskan Olga Björkergren, härstammade från Björklinge, ja, just den gård från Gränby, som vi bevarar på Disagården.

SVEN CARLSSON

Konservator Sven Carlsson, Gimo, avled 21 maj 1969, 64 år gammal. För kulturminnesvården i Uppland innebär Sven Carlssons bortgång en svår förlust. Han var just mitt uppe i sitt omfattande arbete med restaurering av kyrkomålningar. Sven Carlsson har meddelat att han som barn helst sysslade med teckning. Han tänkte bli folkskollärare eftersom han inte hade någon som

helst fallenhet för jordbruk, men han kunde inte klara matematiken, påstod han.

Så begav det sig en dag, sommaren 1927, att hans hemsockens kyrka Upplands-Ekeby skulle restaureras av konstnären John Österlund, Uppsala. Österlund frågade då dåvarande kyrkoherden i församlingen, Ture Thomander, om det fanns någon lämplig ung person som skulle kunna vara »hantlangare» vid restaureringen. Kyrkoherden kom då att tänka på Sven Carlsson i Dyvlinge och på denna väg blev Sven Carlsson den skicklige konservatorn John Österlunds assistent. Det blev en mycket god skola för Sven Carlsson och han hjälpte Österlund i över 20 år i en mängd upplandskyrkor med medeltidsmålningar, bl. a. Roslagsbro, Hökhuvud och Sala landsförsamling, där Sven Carlsson fick uppleva den stora lyckan att med sin lilla hammare återfinna Albertus Pictors signatur.

Under andra världskriget låg kyrkarbetet praktiskt taget nere och det var nu som Sven Carlsson började samarbeta med intendenten vid Upplandsmuseet och Upplands fornminnesförening Nils Ålenius. Det gällde iståndsättande av interiörer i ett antal uppländska hembygdsmuseer såsom i Altuna och Alunda.

Efter John Österlunds bortgång fick Sven Carlsson överta konserveringsrörelsen i egen regi. Den första kyrka, som restaurerades självständigt, efter kompetensgodkännande av Riksantikvarieämbetet, var Hållnäs kyrka år 1949. Sven Carlsson utarbetade en särskild metod att frilägga de under 1800-talet dolda medeltidsmålningarna och denna metod, som man skulle kunna kalla »limmetoden», kom till användning i ett flertal kyrkor, bl. a. Upplands-Tuna och Morkarla. Överallt i församlingarna har Sven Carlssons restaureringsarbete mottagits med stor tacksamhet och han var utan tvekan den nu främste kännaren av de uppländska medeltidsmålarnas teknik. För hans förtjänster vid arbeten i upplandskyrkorna tilldelade Upplands fornminnesförening Sven Carlsson sin förtjänstmedalj 1963.

ERIK LUNDBERG

Professor em. Erik J. Lundberg, Stockholm, som 74 år gammal gick bort i maj 1969, kom både genom sitt ämbete vid Riksantikvarieämbetets byggnadsavdelning och genom sin arkitekturhistoriska forskning i mycket nära kontakt med provinsen Upplands särdeles rika konstområde. Kontakten gav sig dock icke med ens. Lundberg kom som ung konsthistoriker, egentligen var han elev till Osvald Sirén, i nära förbindelse med Sigurd Curman och var dennes närmaste vetenskapliga medhjälpare vid de märkliga restaurerings- och friläggningsarbetena vid Vreta cisterciensnunneklöster i Östergötland vid åren kring 1920. Utbildad till arkitekt blev Lundberg på 1930-talet självskriven efterträdare till Sven Brandel som antikvarie och chef för Riksantikvarieämbetets byggnadsavdelning.

Ej alls var det så att Lundbergs konstområde hade någon sorts provinsiell förankring. Han lärde sig under sina otaliga inspektionsresor i grunden känna hela det svenska, för att inte säga nordiska konstområdet. Under sina resor skrev han praktiskt taget hela sin »fritid» på tåg och på hotellrum. Han levde helt i den historiska arkitekturens värld. Publiceringsresultatet blev imponerande: ett otal tidskriftsstudier om Östergötlands romanska landskyrkor, om Visby kyrkor, om Närkes tornkyrkor m. m.

Sammanfattningen om allt det ackumulerade vetandet kom 1940–1948 i det stora översiktsverket *Byggnadskonsten i Sverige* (I Medeltiden, II Sengotiken och renässansen). Generöst utdelade han detta väldiga verk till sina vänner. Klart är att det inte var möjligt för den vittspännande forskaren och författaren att ens tillnärmelsevis lösa alla problem. Men säkert är, det måste framhållas när minnesord uttalas över Erik Lundberg, att de två volymerna är omistliga »uppslagsverk» för dem som sysslar med vår medeltids och renässans' arkitekturhistoria.

Erik Lundberg stannade inte bara i det karga Norden, han sökte sig ut över hela det europeiskt-västerländska konstområdet och resultatet blev det ännu mäktigare samlingsverket »Arkitekturens formspråk» i icke mindre än 10 digra band!

Trots sin stora förtrogenhet med Europas stora arkitektur — Lundberg var under ett flertal år professor i konsthistoria vid Konsthögskolan i Stockholm — vet jag att han alltid bevarade sin stora kärlek till de uppländska rektangulära tegel- och gråstenskyrkorna med deras rika gavelsirningar, konstfulla ribbvalv och, även europeiskt sett, högklassiga kalkmålningar. Enköpings Vårfrukyrkas stjärnvalvsystem satte han mycket högt. Närmast hans hjärta kanske ändå den märkliga Härkeberga kyrka kom: Lundberg hade på 1930-talet glädjen att få restaurera den. Enligt Erik Lundbergs mening ingick i Härkeberga valvribbsfält och Albertus Pictors målningar ett konstnärligt fulländat enhetsförbund. Det var just denna Härkeberga-enhet som gav Erik Lundberg impulsen till hans Albertmonografi 1947.

NILS LUNDIN

När den som skriver de rader, som här kan läsas, från 1929 och några år framåt på 1930-talet vistades i Enköping för att efter Riksantikvariämbetets förordnande leda de byggnadsarkeologiska undersökningarna vid klostertomten på Munksundet, var det ett antal kulturhistoriskt intresserade Enköpingsbor, som slöt upp vid »amanuensens» sida för att stödja det omfattande och tidskrävande arbetet. Ragnar Wijkmark, John Johnsson, Carl-Axel Berggren, Alexius Andersson, Karl Arosenius, D. W. Ljungberg, August Magnusson, bröderna Arthur och O. D. Tuhlin och Alexis Karlinder var några av de stödjande vännerna. Till dessa slöt sig snart Nils Lundin. Vi bildade Enköpings klosterförening, vars uppgift var att ekonomiskt stödja Munksundsarbetena. Tack vare de nämnda medlemmarnas entusiasm lyckades uppsåtet utmärkt, inte minst därför att vi hade sådan god kontakt med och förankring i Enköpings Sparbank.

När jag tecknar några minnesord över Nils Lundin, som vid 74 års ålder gick bort 1969, vill jag understryka hur omistligt det var för Enköpingsarbetena att Nils Lundin kom med oss. Såsom huvudman för Enköpings-Posten kunde han göra vår förening otaliga tjänster. Jag minns särskilt en gång hur vi ordnade

en kabaréföreställning på Folkets hus för att finansiera vårt kulturarbete och hur Nils Lundin med spirituellt dialog och lika spirituellt sång gjorde mycket stor lycka. Det är vemodigt att veta att ännu en av entusiasterna i vår tidiga Enköpingskrets nu är borta.

Jag antecknar tillika att Nils Lundin var mångårig medlem av Sydvästra Upplands kulturhistoriska förenings styrelse och att han aldrig förtröttades att stödja museet i Enköping.

Nils Sundquist